

Лекція 4. ДИДАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

План

1. Повсякдення – це не історія.
2. Людина Середньовіччя, Ренесанс і людина барокової доби.
3. Народження громадянина.

Література

Федчиняк А.О. Вивчення історії повсякденності в шкільному курсі Нової історії 8–9 класи. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 142 с. <https://dorobok.edu.vn.ua/article/view/653>

Федчиняк А.О. Методичні засади вивчення історії повсякденності в 8–9 класах загальноосвітніх шкіл. Автореферат дис. ... канд. пед. наук. Спец. 13.00.02 – теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни). Київ, 2011.

Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. №30. С.86–100. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/676>

Диса К. Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі. Київ, 2014. 129 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dysa_Kateryna/Istoriia_povsiakdennoho_zhyttia_v_rannomodernii_Yevropi.pdf?

1. Дидактика

Використання історії повсякденності у вивченні історичної реальності допомагає учням краще оцінити роль і значення еволюційних форм розвитку суспільства, місце всіх його елементів в їхній взаємодії, а не тільки протилежностей; враховувати вплив зовнішніх факторів розвитку, які найчастіше є визначальними в житті тих або інших народів. За такого підходу наголос зміщується з історії різних форм протистояння (революції) до історії пересічних людей; з історії політичної діяльності «сильних цього світу» до історії соціальної, точніше, соціокультурної, в центрі уваги якої перебувають люди та утворені ними відповідно до їхніх уявлень про світ і життя соціальні групи.

Така «жива» історія дозволяє побачити розвиток соціуму через зв'язок поколінь, розкриття активної ролі багатовікових традицій. Оволодіння знаннями про повсякденне життя людей іншої історичної епохи дозволяє уникнути спрощеного, схематичного ставлення до минулого.

Засобами історії повсякденності можна більш об'єктивно й детально реконструювати минуле людства і відповідно уникнути спрощеного, схематичного ставлення до минулого.

Інтегрування історії повсякденності в шкільний курс історії має відбуватися комплексно, тобто одночасно на трьох рівнях: змісту (контент орієнтована інтеграція), діяльності (діяльнісна інтеграція) та смислів і цінностей (ціннісно-смилова інтеграція).

На рівні змісту повсякденність може бути інтегрована в окремі теми або періоди вивчення історії. Наприклад, параграф про життя в середньовічних містах може передбачати розгляд звичаїв, одягу, харчування та інших аспектів повсякденного життя їх мешканців. Це означає, що історія повсякденності стає складником вивчення історичних періодів та подій, а не окремим блоком матеріалу. Такий підхід дає змогу учням отримати конкретний контентний матеріал, пов'язаний з реальними життєвими ситуаціями, що сприятиме кращому розумінню історичного контексту та значення повсякденності у формуванні суспільства.

Повсякденність може бути інтегрована з іншими предметами, такими як мистецтво, література, географія, економіка, технології та інші, що допомагає учням розуміти зв'язки

між різними дисциплінами і бачити пов'язаність історії повсякденності з іншими аспектами суспільного життя.

На початку раннього нового часу Переважна більшість європейців як і раніше жили в селах, але міське населення росло стрімкіше, ніж сільське, й городян ставало все більше. Місто, особливо велике, розвивалося швидше села й вело його за собою не тільки в галузі економіки. Умови життя, одяг, манери поведінки теж спочатку змінювались у місті, а вже потім – у сільському окрузі.

У XVI-XVII століттях по всій Європі в містах будували набагато більше, ніж раніше. Старі будинки переробляли або зовсім зносили, щоб розчистити місце для нових. Однак будівництво було досить хаотичним, міські вулички залишалися вузькими та звивистими, вистачало на них і бруду. Але, на щастя, так було не скрізь. Нерідко влада й самі городяни піклувалися про благоустрій міст. Іноді (при знесенні старих кварталів, у випадку великої пожежі) з'являлася можливість для більш регулярного будівництва. Тоді вулиці розширювалися й випрямлялися, з'являлися приватні й суспільні сади й парки. Уночі міста поринали в темряву. Вуличні ліхтарі навіть у середині XVII століття були ще рідкістю, й у безмісячні ночі пізні перехожі користувалися смолоскипами. Зазвичай люди намагалися вертатися додому засвітла, адже нічні вулиці були небезпечні. Земля в місті коштувала дорого, тому будинки робилися в кілька поверхів і притискалися один до одного довгими бічними сторонами. На вулицю вони звичайно виходили вузькими фасадами шириною в два-три вікна. Будували з каменю, цегли, дерева й глини.

У XVI-XVII століттях кам'яних будинків по всій Європі стало вже набагато більше. В умовах щільної міської забудови від частих пожеж вигорали квартали, вулиці й цілі міста. У відомій лондонській пожежі 1666 року згоріло 1200 будинків – не менше третини міста. Побоюючись пожеж, міська влада часто заохочувала заміну солом'яних дахів на черепицю, але в XVI-XVII століттях такі дахи були тільки в найбільш багатих домовласників.

Житло селян звичайно було нижчим, простішим і традиційнішим за міське. Найчастіше воно складалося з одного-єдиного житлового приміщення, яке було одночасно кухнею, спальнею й вітальнею. У будинках ремісників або купців на першому поверсі звичайно розташовувалася майстерня або крамниця, на другому – житлові приміщення хазяїв. Прислуга часто тулилася на горищах. Навіть у багатих будинках майже всі кімнати були прохідними: потреба усамітнитися не була характерною для людей того часу. Лише в палацах знаті з'явилися особисті кабінети.

Інтер'єри багатих будинків пишно прикрашалися. Стіни кімнат розписували, оббивали тканиною, шкірою або паперовими шпалерами. З'явилася мода на гобелени. Підлоги покривали килимами або циновками, викладали керамічною плиткою. Європейцям уже був відомий паркет, але навіть у палацах він ще залишався рідкістю. Серйозною проблемою було й освітлення. У простіших будинках віконця закривали слюдою, тканиною або папером. У багатих будинках з'явилися шибки, хоча й не такі, як зараз: вони склалися з невеликих товстих шматків скла, вставлених у свинцеву оправу. Світла в будинку стало більше, але його однаково не вистачало. Вечорами використовували смолоскипи, свічі, вогонь каміна й вогнища. Камін і вогнище слугували й для обігріву житла, але їхнього тепла було недостатньо. З XVI століття широко використовувалися печі. Проте в будинках бувало холодно, їхнім мешканцям доводилося тепло одягатися.

Хатнє начиння змінювалося швидше, ніж зовнішній вигляд будинків. Меблі дуже залежали від примхливої моди. У бідняків меблів майже не було: пара табуретів або лав, старе барило замість стола та оберемок соломи – от і все. У багатих же будинках меблів стає значно більше. Звичайно найпримітнішим предметом у будинку було величезне ліжко – найчастіше з пологом, необхідним для захисту від комах. Для зберігання речей і для сидіння використовувалися великі скрині. Приблизно в цей час такі скрині здогадалися ставити вертикально – з'явилися шафи. Стіл був звичайним атрибутом багатого будинку, а от крісло найчастіше було тільки в глави родини; інші сиділи на довгих лавах. З'являється

поставець – прообраз посудної шафи, в якому виставлявся на огляд гостей найцінніший посуд, а також «кабінет» – секретер. Меблі були предметом гордості хазяїв, їх розписували з любов'ю, прикрашали різьбленням або інкрустаціями з дерева, срібла або слонової кістки.

Розходження в харчуванні верхів і низів суспільства стали в XVI-XVII століттях помітнішими, ніж раніше. Бідняки їли хліб, коржі, різні каші й супи. Стіл міг урізноманітнюватися овочами й зеленню, але часто складався з однієї-єдиної страви. М'ясо вживали на свята, а от рибу – значно частіше. Пили дешеве вино й пиво. Харчування знаті й багатіїв було досить різноманітним. Його основу становило м'ясо, що «сильні миру цього» поїдали у величезній кількості. Дуже цінувалася дичина, особливо дрібні птахи: фазани, рябчики й навіть солов'ї. Овочі вважалися їжею бідняків і на столі аристократа з'являлися рідко. На парадних трапезах подавали до десяти й більше страв, але все це було по-різному приготовлене м'ясо, часто з різноманітними екзотичними соусами.

Нинішньому європейцеві їжа того часу здалася б занадто гострою. Мода на пряності, що охопила Європу в епоху Великих географічних відкриттів, пройшла лише наприкінці XVII століття. У XVI столітті Європа познайомилася з таким екзотичним напоєм, як шоколад, що був завезений в Іспанію з Америки. Про чай і каву європейці дізналися в XVII столітті, але навіть у вищих шарах суспільства звичними вони стали лише у XVIII столітті. Досить повільно впроваджувалися й інші культури, запозичені європейцями під час Великих географічних відкриттів: картопля, кукурудза, а також тютюн. Урочисті бенкети в палацах знаті були чудовим видовищем. Довгі столи покривали скатертинами, на них виставляли дорогоцінний посуд. Сільнички, блюда, кубки для вина нерідко були справжніми витворами мистецтва. Обід звичайно супроводжувався музикою й поданнями. У порівнянні з більш раннім часом застільні манери теж зробили крок уперед, але, на наш погляд, усе ще залишали бажати кращого: м'ясо їли руками (виделка в XVI столітті була у використанні лише в Італії), кубок з вином міг іти колом, пальці інший раз витирали об скатертину.

Одяг європейців у XVI-XVII століттях став набагато різноманітнішим, ніж колись. Розширився асортимент тканин. Усілякі стрічки, гудзики й пряжки прикрашали як чоловічі, так і жіночі костюми. Мода вже тоді панувала в Європі, змушуючи міняти костюми набагато частіше, ніж це було практично необхідно, і забезпечуючи роботою безліч ткаць, кравців, ювелірів... Існувала своя мода на взуття й рукавички, парфумерію й зачіски. У середині XVII століття з'явилися й надовго узвичаїлися довгі чоловічі перуки із завитими локонами. Мода народжувалася в палацах государів і аристократів, потім її переймала шляхта й багаті городяни, а їх, у свою чергу, наслідували інші. Коли нововведення досягали нижчих шарів суспільства, у вищому світі вони вже застарівали, і все починалося спочатку.

Наприкінці XV – в першій половині XVI століття головними законодавцями моди були італійці. Пізніше, із середини XVI століття, могутність Іспанії забезпечила загальноєвропейську популярність іспанському одягу – чорним стриманим костюмам з високими комірами. А з XVII століття визнаним законодавцем мод у Європі стала Франція.

У костюма було й ще одне завдання – показати приналежність людини до певного суспільного шару. Багатому городянину було заборонено виходити на вулицю в такому ж одязі, як у представників вищого суспільства. Наприклад, у Німеччині за постановою 1530 року пояс купця міг коштувати не більше 20 флоринів, а дворянина – до 200 флоринів. Втім, часто ошадливі городяни, особливо в протестантських країнах, і самі не хотіли занадто витратитися на одяг.

Відстань між верхами суспільства й простолюдом ставала все ширшою не тільки в тому, що стосувалося вигляду жител, харчування або одягу. У своїй релігійності, культурі, світогляді прості люди теж були мало схожі на Лютера, герцога Альбу або Ньютона. У повсякденному житті селян, тобто переважної більшості європейців, усе ще тривало "довге Середньовіччя"; ані Відродження, ані бароко вони просто не помітили. Хоча грамотних людей у селах стало трохи більше, та, в основному, культура простого народу як і раніше

була усною, а не письмовою. Верхи суспільства й люди вчені звичайно її не розуміли та взагалі вважали не культурою, а лише збіговиськом марновірств, які варто знищувати будь-якими способами, в тому числі й за допомогою інквізиції. В інквізиторів були підстави з підозрою ставитися до вірувань простолюду. Селяни все ще уявляли християнство досить приблизно, в глибині душі залишаючись язичниками. Пов'язані працею із землею, із природою, вони були впевнені в її натхненності й вважали, що на природу можна й потрібно впливати за допомогою магії. Тому незамінними людьми в селі були чаклуни й чаклунки, що володіли цим мистецтвом. Магічний підхід до природи поширювався навіть на християнські обряди. Так, діючим засобом проти комах-шкідників служило заклинання. Та й саме єдинобожжя селян було відносним: усюди більше поклонялися якому-небудь місцевому святому, ніж далекому й незрозумілому Христу.

Люди XVI століття жили в умовах постійних страхів. Вони за будь-якої причини панікували, вірили найбезглуздішим чуткам. Пануванню страху сприяли різні причини: постійна близькість смерті, поширення ересі, віра у всемогутність диявола та його слуг. До останніх зараховувалися еретики, іудеї, турки, що наступали на Європу, і, звичайно ж, відьми.

В епоху Середньовіччя церква засуджувала народну віру в відьом як безглузде марновірство. Але до кінця XV століття позиція церкви змінилась: у відьмах стали бачити пособниць диявола, що уклали з ним угоду й знищують за його вказівкою добрих християн. З'явилися трактати й папські булли, що закликали до розправ над відьмами. Стихійні розправи над ними, що зрідка траплялися в середньовічній Європі, змінюються масовими судовими переслідуваннями. Приблизно із середини XVI століття полювання на відьом набуло масового характеру. Хвилі гонінь пронеслися всією Європою протягом більш ніж сторіччя. На багаттях загинули десятки тисяч безневинних людей, переважно жінок. Лише в кінці XVII століття гоніння вщухли.

У XIX – на початку XX століття було зроблено безліч відкриттів і винаходів, що повністю змінили вигляд цивілізації: телеграф, електричне освітлення, радіо, телефон, повітроплавання, автомобіль, кінематограф та ін. Побут і праця зовсім перетворили людину, що було пов'язано з активним упровадженням машин у виробництво. Правда, часом говорили, нібито механізація праці веде до перетворення працівника на додаток до машини, безособову істоту, «гвинтик». Але час середньовічних майстрів, які з любов'ю та неквапливо створювали штучні вироби, що несуть на собі печатку їхньої індивідуальності, без вороття пішов у минуле. Переваги, які ніс людству технічний і науковий прогрес, рік у рік ставали все очевиднішими.

Соціальна мобільність стала однією з найважливіших прикмет індустріальної цивілізації. Вона, зокрема, уможливила появу в заокеанській (стосовно Європи) Америці зовсім нової держави – США. Певною мірою це можна сказати й про країни Латинської Америки, що завоювали незалежність у перші десятиліття XIX століття. Адже їхнє населення також багато в чому складалося з нащадків європейських завойовників (іспанців і португальців) і насильно перевезених з Африки негрів.

Таким чином, європейське суспільство вже в XVII-XVIII століттях втратило колишню статичність (нерухомість), у буквальному значенні слова, зрушилось. Але в XIX столітті відбувається справжній вибух соціальної мобільності. Змінюється її зміст: мобільність стає менш стихійною, тобто перестає залежати від багатьох випадкових обставин. Так, в XVII столітті багато протестантів, імовірно, зволіли б залишитися на європейській батьківщині, якби там вони не страждали від релігійних гонінь. А негрів, що масою кораблів вивозяться з Африки в трюмах, і зовсім ніхто не запитував, чи хочуть вони їхати в невідому їм Америку.

Основний потік переселенців у XIX- на початку XX століття, як і колись, прямував до США. З 1820 року (саме тоді в США було введено регулярний облік іммігрантів) і до початку Першої світової війни, тобто за 94 роки, до США прибуло, в основному з Європи, близько 32 млн. чоловік. Серед них були англійці й французи, німці й італійці. До кінця XIX

століття помітно зріс приплив іммігрантів з Південної та Східної Європи, в тому числі й з Росії. Чимало європейців переселилося й у колонії – Алжир і Індію, Канаду й Австралію тощо. А на півдні Африки виникли бурські республіки зі значною часткою білого населення. Білі колоністи охоче переселялися туди й після завоювання цих республік Англією.

Значно виросла в XIX столітті соціальна мобільність і в середовищі тих, хто продовжував шукати щастя на батьківщині. Остаточна ліквідація станових обмежень, розширення й зміцнення кола буржуазно-демократичних свобод, не дуже швидке, але стабільне зростання рівня життя створювали сприятливі умови, за яких енергійні й заповзятливі люди могли принципово змінити свій майновий і соціальний стан. Звичайно робітникові або селянинові було набагато складніше потрапити до "верхівки" суспільства, ніж тим, кому це практично гарантовано. Шлях від "низів" до "верхівки" був свого роду відбором, у непростих умовах якого серйозна удача могла супроводжувати тільки найкращих і найталановитіших. Це повною мірою стосувалося й нового класу – найманих робітників, багато хто з них зумів зробити прекрасну ділову або навіть політичну кар'єру. Серйозні політичні й економічні зміни в житті суспільства, що відбулися до початку XX століття не могли не відбитися й на свідомості людини індустріальної епохи. Вона все ясніше стала розуміти свою відповідальність не тільки за власне життя, але й за долю суспільства. Розвиток транспорту й різних систем зв'язку сприяв сприйняттю людиною світу як єдиного взаємозалежного організму.

Цьому ж допомагало й постійне розширення й поглиблення потоків інформації. До початку XX століття широкі верстви населення могли одержувати відомості про події, що їх цікавлять (наприклад, про перебіг англо-бурської війни або про результати президентських виборів у США) чи не одночасно з очевидцями цих подій. Власники газет квапилися якнайшвидше донести всі важливі звістки до своїх читачів, випереджаючи конкурентів. Ще на початку 1815 року навіть англо-американська війна протривала кілька "зайвих" тижнів через те, що мирний договір було укладено в Бельгії, а його текст ще мали доставити з Європи до Америки.

Разом з розширенням кругозору людини епохи індустріальної цивілізації змінювалася також і якість її свідомості: вона ставала гнучкішою, чуйнішою до "чужих" точок зору, позицій, теорій, про які приблизно до середини XIX століття знало лише досить вузьке коло осіб. Колишня байдужість значної частини суспільства до найважливіших явищ життя (політики, ідеології тощо) створювала свого роду прірву між основною масою населення й тими, від кого в тій або іншій мірі залежали долі десятків, а часом і сотень мільйонів людей. І це нерідко дозволяло владі держав діяти (а мислителям – творити) всупереч інтересам суспільства.

Протягом XIX століття це положення послідовно змінювалося. Держава крок за кроком нібито передавала свої повноваження суспільству, яке все більше ставало цивільним, тобто здатним до самостійної активності, заснованої на ініціативі не держави, а самого суспільства. Звичайно, для цього була необхідна досить висока зрілість і свідомість суспільства, його готовність перекласти на свої плечі частину тієї відповідальності, що колись лежала на державі, на професійних політиках.

Зрозуміло, в кожній країні, в кожному суспільстві цей процес розвивався по-різному. Там, де демократичні права й волі з'явилися й зміцнилися раніше, населення швидше реагувало на зміни в конкретній країні й у світі в цілому. У тих же державах, де права й свободи народу обмежувалися або їм не приділялося належної уваги, виникав розкол між владою й значною частиною суспільства. Рівень суспільної свідомості в таких країнах, як правило, був недостатньо розвиненим і в той же час легкодоступним для примітивної радикальної пропаганди.

Духовний світ людини в умовах індустріальної цивілізації протягом XIX століття став незмірно багатшим. Зміни у свідомості людей, про які ми тільки-но говорили, не тільки викликали в них бажання одержувати більше інформації й активніше брати участь у житті

суспільства. Ці зміни привели й до того, що люди прагнули прилучатися до нових філософських і наукових ідей, зіставляти їх із власними поглядами, які ставали більш зрілими й осмисленими. Цьому сприяли широкі реформи в галузі освіти у всіляких країнах.

2. Методика

На рівні діяльності інтегративним елементом виступають певні види освітньої діяльності дослідницька, проєктна, ігрова тощо. Діяльнісно-орієнтована інтеграція історії повсякденності в шкільний курс історії передбачає активну участь учнів в навчальних дослідженнях та проєктах.

Ціннісно-сміслова інтеграція історії повсякденності у шкільний курс історії допомагає учням розуміти як історичні події вплинули на повсякденне життя людей, їх цінності, переконання та спосіб життя, розуміти та оцінювати різні культурні, соціальні та індивідуальні контексти, сприяючи розвитку толерантності, взаєморозуміння та сприйняття різноманітності. Вона сприяє розвитку емпатії, громадянськості та критичного мислення. Цей підхід також допомагає учням зв'язувати минуле з сучасністю і розуміти вплив історії на сучасний світ.

Під час вивчення повсякденності на уроках історії варто враховувати, що кожна історична епоха формує свої власні норми та правила поведінки, які відображаються у повсякденному житті людей. Повсякденність була обумовлена різними факторами, такими, як економічний розвиток, соціальні інституції, технологічний прогрес тощо. Також повсякденність у різні історичні епохи відрізнялась не лише рівнем розвитку матеріальної культури, технологій, але й суб'єктивним сприйняттям часу. Важливо не просто описати побут, звички, норми суспільства, а й з'ясувати чинники, які впливають на повсякденність у той чи інший історичний період. Необхідно донести учням, що повсякденність обумовлена широким спектром факторів, які включають:

1. Економічні фактори. Розвиток економіки впливає на різні аспекти повсякденності, зокрема на доступність харчування, одягу, житла та розваг.
2. Національні особливості. Звичаї, традиції, цінності, релігійні переконання, різних народів та спільнот часто визначають спосіб життя, стиль одягу, кулінарні традиції, щоденні звички, правила поведінки та інші аспекти повсякденного життя людей. Важливим складником національної ідентичності є мова, яка впливає на спосіб комунікації. Форми привітання, висловлювання, способи спілкування можуть варіюватися в залежності від культури та національності.
3. Технологічні чинники. Упровадження нових технологій, таких як інтернет, мобільні пристрої, соціальні мережі змінює спосіб комунікації та взаємодії людей у повсякденному житті, впливає на проведення дозвілля тощо.
4. Політичний контекст. Політична система, закони, права та свободи формують умови та обмеження, які визначають спосіб життя та поведінку людей. Класичним прикладом такого впливу є стародавня Спарта.
5. Географічне середовище. Природні умови, клімат, географічне розташування впливають на повсякденне життя людей. Клімат, наявність чи відсутність лісів, гірська чи рівнинна місцевість, близькість до моря зумовлюють характерні риси господарювання населення, типу житла, способи пересування, особливості одягу, кулінарії та інших аспектів повсякдення.
6. Вікові чинники повсякдення. Різні вікові групи мають свої особливості, потреби та здібності, які впливають на їхні звички, спосіб життя та поведінку у щоденному житті.
7. Соціальні фактори. Безперечно, що на повсякдення впливають соціальний статус людей, їх професія, майновий стан, освіта, родинні традиції тощо.

8. Гендерні чинники. У різні історичні періоди роль чоловіків і жінок у суспільстві мали певні особливості: розподіл обов'язків, стиль одягу, соціальна роль та статус тощо.

Ці фактори взаємодіють між собою і формують унікальну повсякденність у різні історичні епохи та в різних географічних регіонах. Розуміння цих факторів допомагає нам краще осмислити історичні події та життя людей минулих часів. Також важливо враховувати, що на особливості повсякденного життя могла певним чином впливати й культура та побут сусідніх народів.

Історія повсякденності має чітко виражений інтегративний характер та міждисциплінарний зв'язок із такими науками, як соціологія, психологія, антропологія, культурологія, етнологія тощо. Відповідно, вивчення повсякдення потребує і більш розлогої джерельної бази, адже писемним офіційним джерелам часто бракує людського виміру, оскільки вони зазвичай відображають офіційний бік історії та формальну статистику. Тому виникає необхідність залучення в освітній процес крім офіційних документів, джерел особового походження (епістолярії, шлюбні домовленості, мемуари, біографії, щоденники тощо), періодичної преси; художньої літератури та історичної публіцистики; візуальних джерел (кінострічки, світлини, листівки, афіші, плакати та інші поліграфічні носії); предметів повсякденного побуту, усні свідчення (інтерв'ю, опитування, чутки, анекдоти, бувальщини).

Така різноманітність джерельної бази дає змогу вивчати минуле в його антропологічному вимірі, побачити багатоманітність і неоднозначність історичних інтерпретацій, можливість альтернативних варіантів розуміння історичного поступу з позиції окремих індивідів та груп.

Вивчення історії повсякденності на уроках історії змінює сам пізнавальний процес, в якому учень перестає бути лише об'єктом освітнього процесу, а й стає суб'єктом пізнавальної творчості.

Інтегруючи історію повсякденності на рівні діяльності, варто враховувати особливості дітей цифрового покоління. Одна з їх особливостей – це вміння швидко адаптуватися до нових технологій та використовувати їх у повсякденному житті. Для дітей цього покоління важливо використовувати інтерактивні технології та цифрові ресурси під час вивчення історії повсякденності. Вони можуть бути залучені до використання веб-сайтів, відеоматеріалів, віртуальних екскурсій та інтерактивних додатків, які допоможуть їм краще зрозуміти та сприйняти історичний матеріал.

Водночас, варто використовувати методи активного навчання, які залучають дітей цифрового до діалогу, дискусій та співпраці. Вони можуть бути заохочені до проведення досліджень, створення власних проєктів та презентацій, використання цифрових інструментів для виявлення та аналізу історичних фактів. Відповідно потрібно звести до мінімуму традиційні форми роботи такі як розповідь, опис, переказ тощо

Застосування візуальних засобів, таких як фотографії, малюнки, відео, графіки та інші візуальні матеріали, допомагає зробити навчальний матеріал більш доступним та зрозумілим для дітей, оскільки вони звикли до візуального способу сприйняття інформації у своєму повсякденному житті. Окрім того, візуалізація допомагає встановлювати зв'язки між минулим та сучасністю. Вона дає змогу дітям бачити візуальні подібності та відмінності у способі життя, культурі, технологіях тощо, що допомагає їм краще розуміти історичний контекст та його вплив на сучасний світ. Водночас, використання візуальних матеріалів може підтримувати міжпредметні зв'язки з іншими предметами, наприклад, мистецтвом, географією чи технологіями.

Необхідною умовою вивчення історії повсякденності є застосування системи творчих та дослідницьких завдань із залученням історичних джерел різного типу:

- на реконструкцію повсякденного життя мешканців різних регіонів/держав/цивілізацій, наприклад:

1. самостійно або в групі підготуйте історичну візуальну реконструкцію (малюнок, макет, лепбук, мультимедійну презентацію) на одну з тем «Мистецтво первісних людей», «Вірування первісних людей»;

2. уявіть собі, що ви вирушили в історичну подорож до Фінікії чи Ізраїльско-Іудейського царства (на вибір). Перед вами поставлене завдання дістати щонайбільше інформації про тогочасне життя. Які запитання ви поставили б їх мешканцям? Зробіть припущення, якими б були відповіді.

- на аналіз різних джерел інформації, наприклад:

1. уявіть, що за допомогою машини часу ви перенеслися на 4 тисячі років назад у долину Інду і побували в Мохенджо-Даро. Використовуючи QR-код, ознайомтеся з матеріалом, ілюстраціями та 3D-реконструкцією про повсякдення та побут населення цього міста. Визначте, у чому особливості забудови цього міста. Розкажіть, що ви там побачили. У кого побували в гостях? Опишіть свої враження від цієї уявної подорожі.

2. уявіть, що ви побували в одній із грецьких колоній на території Північного Причорномор'я. За доступними джерелами підготуйте розповідь про життя її мешканців.

- порівняння повсякденного життя в різних державах/регіонах, різних епох; різних соціальних верств, наприклад:

1. за допомогою QR-коду або покликання ознайомтеся з відповідним матеріалом. Порівняйте повсякденне життя жителів Стародавніх Китаю та Єгипту. Що було спільним, а що – відмінного? Як ви вважаєте, чим це було зумовлено?

2. складіть розповідь від імені мешканця Єгипту (Фінікії, Персії, Вавилонії –на вибір), який потрапив до Стародавньої Індії. Зробіть припущення, що б його здивувало в умовах життя, традиціях, повсякденні тощо. Що б йому сподобалось, а що – ні?

3. порівняйте родинне життя в Римі часів Республіки та Афінах (чи Спарті). Що було спільного, а що – відмінного? Чим відрізнялося становище жінки в Римі та в Греції?

- персоніфікацію та драматизацію, наприклад:

1. уявіть, що ви потрапили до великого поселення трипільців. Підготуйте уявне інтерв'ю або пригодницьку ситуацію про повсякденне життя та заняття його мешканців;

2. уявіть, що за допомогою машини часу ви перенеслися до Південного Дворіччя. Вам вдалося побувати у місцевій школі. Складіть розповідь про те, як минув цей день. Опишіть свої враження. Уявіть, що ви побували в Афінах VI ст. до н. е. Про що ви запитали б у містян? Опишіть свої враження;

3. укладіть уявну сторінку представника кімерійців, скіфів, сарматів (на вибір) в соціальній мережі. Щоб він міг написати про себе та своє життя? (Мороз, 2019).

Вивчення історії повсякденності можна організувати у формі групової роботи, де діти спільно досліджують та обговорюють різні аспекти повсякденного життя. Це дає змогу учням взаємодіяти, обмінюватися ідеями та спостереженнями, розвивати навички співпраці та комунікації.

Найповніше дослідницький підхід до вивчення історичних джерел реалізується під час практичних робіт та занять, оскільки вони передбачають активну пізнавальну діяльність учнів протягом частини уроку або всього заняття. Такі заняття/завдання мають подвійну мету: є одним зі способів вивчення нового матеріалу на основі опрацювання різноманітних джерел інформації та важливим засобом формування дослідницької компетентності учнів. Одним з таких практичних занять є «§ 34. Повсякденне життя та побут стародавніх греків»,

яке передбачає роботу учнів в групах. Кожна з груп має на основі різних джерел інформації, представлених на сайті інтернет-підтримки підручника, дослідити певний аспект повсякденності давніх греків (житло і побут, особливості сімейного життя, становище жінки, дозвілля афінян і спартанців, особливості давньогрецького одягу) і представити результати дослідження однокласникам у вигляді уявної пригодницької ситуації або мультимедійної презентації.

Такі проекти/завдання можуть допомогти учням зрозуміти, як жили та працювали люди в різні історичні періоди, а також допомогти зрозуміти, які були соціальні та культурні відмінності у різних країнах та регіонах у минулому. Ці проекти дають змогу учням досліджувати історію повсякденності в інтерактивному та цікавому форматі, що допомагає збільшити зацікавленість учнів у навчанні та розвивати їхні знання та вміння.